

Čekų literatūra

Čekų literatūra – tai literatūra, parašyta čekų kalba. Ankstyviausi kūriniai čekų kalba sukurti XIV a. Šiuolaikinę literatūrą galima skirstyti į šiuos laikotarpius: 1) XIX a. tautinio atgimimo; 2) tarpukario avangardo (1918–1939); 3) komunistinio režimo ir Prahos pavasario metų (1948–1990); 4) pokomunistinės Čekijos Respublikos literatūrą (nuo 1992 m.).

Kita sąvokos „čekų literatūra“ reikšmė – literatūra, parašyta Čekijos valstybės teritorijoje, nepriklausomai nuo to, kokia kalba, įskaitant kūrinius senąja bažnytine slavų, lotynų ir vokiečių kalbomis, taip pat užsienyje parašyta literatūra čekų kalba.

Strahovo vienuolyno biblioteka

Turinys

1. Viduramžiai. Kūriniai lotynų kalba
2. Reformacija
3. Barokas
4. Apšvieta
5. XIX amžius
6. XX amžius
7. Šiuolaikiniai čekų rašytojai
8. Čekijos literatūros premijos
9. Susijusi informacija
10. Išnašos
11. Literatūra
12. Nuorodos

Viduramžiai. Kūriniai lotynų kalba

Krikščionybė Bohemijos karalystėje įvesta IX a. pab.–X a. pr., o ankstyviausieji raštai Čekijos karalystėje buvo parašyti XII–XIII a. lotynų kalba, išskyrus legendą *Krikščionybės aušroje* (*Crescente fide*), kuri, manoma, parašyta X a., bet abejojama dėl jos autorystės. Dauguma šio laikotarpio kūrinių buvo metraščiai ir hagiografijos. Pastarosiose daugiausia dėmesio skiriama Bohemijos šventiesiems (šv. Liudmilai, šv. Vaclovui, šv. Prokopijui, šv. Kirilui ir Metodijui, šv. Adalbertui), nors ne vieną legendą apie juos parašė ir užsienio autoriai. Svarbiausias šio laikotarpio metraštis – *Bohemijos kronika* (*Chronica Boemorum*, dažnai vadinama *Kosmo kronika*), parašytas kunigo Kosmo Prahiečio. Interpretuodamas kūrinio temas jis atsižvelgia į tuometinę politiką ir siekia pateisinti valdančiąją dinastiją. XII a. pab. ir XIII a. Kosmo kūrinį pratęsė ir atnaujino kiti autoriai.

XIII a. pirmoje pusėje Bohemijos valdovai iš Pršemislių dinastijos išplėtė savo politinę ir ekonominę įtaką į Vakarų ir užmezgė ryšius su Vakarų Europos karalystėmis. Kultūriniai mainai buvo akivaizdūs literatūroje: tai liudija XIII a. pab. atsiradusi vokiečių riterių meilės lyrika (minezangas). Po Vaclovo III nužudymo 1306 m. ir vėlesnių neramumų karalystės kilmieji atitolo nuo vokiškos kultūros ir ėmė domėtis literatūra gimtąja kalba. Nepaisant to, iki XIX a. vokiečių kalba išliko svarbi literatūroje.

XIV a. antroje pusėje, ypač Karolio IV valdymo laikais, Čekijos valstybė apskritai klestėjo. Naująją čekų literatūrą sudarė dviejų tipų epinė poezija: legendos ir eposai apie riterius, paremti apokrifišiais biblišiais

Rašytojas ir istorikas Kosmas

pasakojimais ir ankstyvųjų laikotarpių hagiografijomis. Šiuo laikotarpiu imta kurti proza, administraciniai bei mokomieji tekstai (jie skatino plėtoti žodyną ir specializuotą leksiką); tuo metu parengti pirmieji čekų–lotynų žodynai. Parašyti didelės apimties metraščiai: ryškiausi pavyzdžiai – *Dalimilo kronika* (*Dalimilova kronika*, pirmoji parašyta čekų kalba) ir *Zbraslavo kronika* (*Chronicon Aulae Regiae*). Taip pat parašyta meninės prozos (*Smil Flaška z Pardubic*, *Johannes von Saaz*).

Dalimilo kronika

Reformacija

Pagrindinis straipsnis – [Reformacija Bohemijoje](#)

XV a. husitų judėjimo laikotarpiu įvyko neabejotinas lūžis čekų literatūros raidoje ir susiformavo atskiras etapas literatūros istorijoje. Pagrindinis naujos literatūros tikslas buvo skleisti ir paremti konkrečią religinę doktriną. Ši literatūra dažniausiai buvo rašoma proza. Jano Huso teologiniai raštai pirmą kartą pasirodė XV a. pradžioje. Pirmiausia jis rašė lotynų kalba, vėliau – čekų kalba. Ši kalbų skirtis išliko didžiąją vėlesnio laikotarpio dalį: poezijoje ir intelektualiojoje prozoje daugiausia buvo vartojama lotynų kalba, o populiarioji proza buvo rašoma čekų arba vokiečių kalbomis. Jano Huso kūryboje daugiausia buvo svarstomi polemikai religiniai, etiniai, visuomeniniai, teologiniai klausimai, tačiau jis išleido ir pamokslų rinkinį čekų kalba bei sukūrė ortografijos ir gramatikos taisykles, kurios pritaikytos XVII–XVIII a. kuriant modernios čekų kalbos pagrindus. Radikalios taboritų grupuotės literatūros kūrinių liko tik fragmentai – dažniausiai tai buvo apologijos lotynų kalba, ginančios taboritų doktriną (vyskupas Mikalojus Pelhržimovietis, Petras Chelčickis). Bendrai husitų raštai nuo ankstesnio laikotarpio skyrėsi tuo, kad jie sutelkė dėmesį į socialinius klausimus – jų auditorija buvo žemesnieji ir viduriniai luomai. Tačiau taip pat buvo rašomi kūriniai, kurie gynė katalikybę ir puolė husitų taurininkus, pvz., Jano Rokycano (*Jan Rokycana*) darbai. Husitų laikotarpiu išplito čekų religinių dainų žanras, pakeitęs lotyniškas giesmes ir liturgiją, pvz., *Jistebnicės giesmynas* (*Jistebnický kancionál*).

Nuo XV a. antrosios pusės, po husitų karų, Jurgį Podebradietį išrinkus Čekijos valdovu (1458), Bohemiją užplūdo naujos kultūros banga. Humanistai senovės klasikų kūrinuose matė kultūros ir literatūros idealą. Pagrindinis šio laikotarpio literatūros bruožas yra varžymasis tarp lotyniškai rašančių katalikų (*Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic*, *Jan Dubravius*) ir protestantų, rašančių čekų kalba (*Viktorin Kornel ze Všehrd*, *Václav Hájek z Libočan*). Literatūros naujovės, nauji žodžių skoliniai įkvėpė kalbininkus (*Daniel Adam z Veleslavína*) kurti sudėtingesnę, lotynų kalba pagrįstą gramatikos struktūrą. Atsiradus Gutenbergo spausdinimo presui, knygos ir brošiūros tapo prieinamesnės, o tai pamažu keitė literatūros statusą visuomenėje.

Barokas

Po Baltojo kalno mūšio (1620) Čekijos protestantai buvo sutriuškinti, ir tai neabejotinai paveikė čekų literatūros raidą. Priverstinis katalikybės įtvirtinimas ir germanizacija Bohemijoje, vėliau prasidėję konfiskavimai ir protestantų išvijimas iš šalies faktiškai sunaikino viduriniąją protestantų klasę. Literatūra skilo į Bohemijoje gyvenančių katalikų ir emigracijoje gyvenančių protestantų literatūrą. Skirtingai nei kitose to meto Europos šalyse, Bohemijos kilmingieji nebuvo literatūrinės auditorijos dalimi. Todėl toks literatūros skilimas vedė prie tam tikro čekų baroko literatūros vystymosi sulėtėjimo ir sąstingio, ypač ryškiai pastebimo tų žanrų kūrinuose, kurie buvo rašomi dvarų diduomenei. Žymiausia čekų protestantiškojo baroko asmenybė buvo Janas Amosas Komenskis (*Jan Amos Komenský*), vaikystę praleidęs Bohemijoje, vėliau ištremtas, – pedagogas, teologas, švietimo reformatorius ir filosofas. Parašė gramatikos veikalų, teorinių švietimo traktatų ir kūrinių apie teologiją. Po jo mirties XVII a. pab. protestantiškoji literatūra čekų kalba iš esmės nebebuvo kuriama. Katalikų baroko literatūra aprėpia religinę poeziją

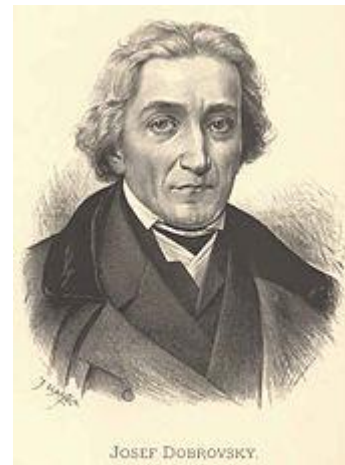

Janas Amosas Komenskis

(*Adam Michna z Otradovic, Fridrich Bridel, Václav Jan Rosa*) ir religinę prozą (pamokslus ir šventųjų gyvenimo aprašymus), istorinius pasakojimus (*Bohuslav Balbín*) ir jėzuitų šv. Václavo Bibliją.

Apšvieta

XVIII a. pab. Bohemijoje įvyko svarbių pokyčių – Habsburgų imperatorius Juozapas II panaikino feodalinę santvarką (t. y. baudžiavą 1781 m.) ir propagavo naują religinę ir ideologinę toleranciją. Prasidėjo šviečiamojo klasicizmo epocha, racionalaus mokslo principus siekta pritaikyti visose kasdienio gyvenimo srityse. Prasidėjo tautinis atgimimas, kuris tęsėsi iki 1848 m. revoliucijos. Tautinę kultūrą ir literatūrą gimtąja kalba imta laikyti būtina tautos suvienijimo sąlyga. Literatūroje vėl atgimė susidomėjimas proza (*Václav Matěj Kramerius*), čekų istorija ir istorine čekų kultūros raida – J. Dobrovskis (*Josef Dobrovský*) iš naujo susistemino čekų kalbos gramatiką, A. P. Puchmajeris (*Antonín Jaroslav Puchmayer*) ėmėsi metodiškai tobulinti čekų poetinį stilių. Plėtėsi literatūros skaitytojų ratas: nuo kunigų ir vienuolių iki pasauliečių ir plačiosios visuomenės. Į literatūrą pradėta žiūrėti kaip į meninės raiškos priemonę.

Vis dėlto Bohemija ir Moravija išliko austrų ir vokiečių kultūrinės įtakos sferoje. Taigi, naujoji nacionalinė literatūra pirmiausia mėgdžiojo populiarius vokiečių žanrus ir tik vėliau tapo savarankiška kūryba. Tai ypač pasakytina apie dramą (*Václav Kliment Klicpera*).

XIX amžius

Preromantizmas buvo pereinamasis laikotarpis nuo švietėjiško klasicizmo link romantizmo – preromantikai visiškai neatsisakė iš antikos perimtų poetinių formų akcentavimo, tačiau sušvelnino griežtą skirtį tarp žanrų ir pasuko nuo didaktinių žanrų link lyriškesnių, liaudies įkvėptų kūrinių (*Ján Kollár, František Čelakovský*). Būtent šiuo laikotarpiu gimė tikros nacionalinės literatūros ir kultūros idėja, kaip priešprieša Bernardo Bolzano vizijai apie dvikalbę ir dviejų kultūrų Čekijos-Vokietijos valstybę. Josefas Jungmannas, turbūt žymiausias to meto veikėjas, į čekų kalbą išvertė daugybę pasaulinės literatūros klasikos kūrinių ir visą gyvenimą dėjo pastangas įtvirtinti čekų literatūros statusą kaip dėmesio vertos, turtingos, gebančios tobulėti literatūros. Františekas Palacký ir Pavelas Jozefas Šafárikas ėmėsi uždavinio iš naujo peržiūrėti Čekijos istoriją. Siekdami atsekti čekų literatūros ir kultūros ištakas, to meto Čekijos istorikai įrodymų ieškojo viduramžių herojinuose epuose ir manė juos radę *Karalienės dvaro* ir *Žaliojo kalno* rankraščiuose (*Rukopis královédvorský* ir *Rukopis zelenohorský*), nors XIX a. pabaigoje paaiškėjo, jog tai klastotės, sukurtos XIX a. pradžioje.

Iki 1830-ųjų čekų literatūros pagrindai jau buvo suformuoti, todėl autoriai pradėjo daugiau dėmesio skirti kūrinių meninei pusei ir vis mažiau pačiai čekų literatūros ir kultūros idėjos plėtotei. Šiuo laikotarpiu kurta dviejų pagrindinių tipų literatūra: bydermejerio (*Biedermeier*) stiliaus literatūra, kuri siekė šviesti skaitytojus ir skatinti juos būti ištikimiams Austrijos-Vengrijos imperijai (*Karel Jaromír Erben, Božena Němcová*), ir romantizmo literatūra, kuri pabrėžė asmens laisvę ir orientavosi į subjektyvumą bei sąmonę (*Karel Hynek Mácha, Václav Bolemír Nebeský*). Šių autorių kūriniai paprastai buvo spausdinami laikraščiuose arba literatūriname žurnale *Květy*, kurį leido J. K. Tylis (*Josef Kajetán Tyl*).

1848 m. literatūros avanscenoje pasirodė naujos kartos čekų autoriai, sekę Karelo Hyneko Máchos pėdomis, savo kūrinius publikavę naujame almanache *Máj* (*Vítězslav Hálek, Karolína Světlá, Jan Neruda*). Šie autoriai atmetė siaurą, grynai tautinės kultūros idealą; jie čekų literatūrą matė Europos kultūros kontekste, sėmėsi įkvėpimo iš pažangos, pasiektos už Čekijos ribų. Vis dėlto savo kūriniuose jie taip pat rašė apie

Boženos Němcovos apysaka *Močiutė (Babička)* yra laikoma čekų literatūros klasika

industrializacijos brovimąsi ir vis daugiau dėmesio skyrė paprastam gyvenimui, kaip priešingybei nevaržomam romantizmo idealui.

Po *Máj* almanacho kartos sekė neoromantikai, tęsę romantizmo tradiciją, nors jų kūryboje buvo ir tuometinių stilių – realizmo, simbolizmo ir dekadanso – bruožų. Galima išskirti tris laikotarpius: 1) reakcija į nusivylimą dėl politinės bei socialinės pažangos stokos 1870–1879 m. (*Václav Šolc*); 2) grįžimas prie poezijos – ypač epinės poezijos (*Josef Václav Sládek*); 3) dėmesys prozai (*Alois Jirásek*).

Diskutuodami su neoromantikais, naujos kartos rašytojai krypo link realizmo ir natūralizmo, kasdienybės ir banalumo. Jie pirmenybę teikė savo laiko temoms, užuot kalbėję apie istorines, siekė prislopinti asmeninį rašytojo balsą, leisdami prabilti knygų veikėjams, kurių kalba dažnai buvo labai spalvinga, individualizuota. Tuo metu kūrėjams rūpėjo dvi temos: 1) Čekijos kaimas ir apmąstymai apie tai, ar kaimas vis dar išlieka dorybių ir aukštos moralės oaze (*Jan Herben, Karel Václav Rais, Alois Mrštík*); 2) Praha, ir ypač jos žemesniųjų luomų gyvenimas (*Ignát Herrman, Karel Matěj Čapek-Chod*).

Paskutinė XIX a. literatū karta, kuri būsėsi aplink almanachą *Lumir*, ryžtingai nutraukė ryšius su praeitimi ir siejo save su modernizmu. Po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos sukeltos optimizmo bangos menka pažanga įgyvendinant laisvės ir brolybės idėjas privedė prie dviejų dalykų: skeptiško požiūrio į galimybę kada nors pasiekti šiuos idealus ir nenoro atnaujinti pastangas judėti ta linkme. Šios kartos rašytojus jungė ištikimybė konkrečiam rašymo stiliui, užgoždavusi net jų pačių balsus, ir dažnai itin kritiškas ankstesnių kartų literatūros vertinimas. Modernistai taip pat sukūrė menininko kultūrą. Šiuo laikotarpiu, kaip savarankiška profesija, atsiranda literatūros kritikas: jis tampa kūrėjo sąjungininku, galinčiu išanalizuoti literatūros kūrinių ir pristatyti jį visuomenei (*František Xaver Šalda*). Daugelis poetų įkvėpimo sėmėsi iš *Jaroslavo Vrchlický* poezijos ir vertimų. Žymiausi šio laikotarpio poetai: *Josef Svatoopluk Machar, Antonín Sova, Otokar Březina, Karel Hlaváček*; žymiausi prozininkai: *Vilém Mrštík, Růžena Svobodová, Josef Karel Šlejhar*.

XX amžius

XX a. pradžia žymi aiškia takoskyrą čekų literatūroje – po beveik šimtmečio darbo literatūra pagaliau išsilaisvino nuo būtinybės mokyti, tarnauti tautai bei skleisti čekų kultūrą, ir tapo literatūra kaip menas dėl meno. Sustiprėjo orientacija į Prancūziją, Šiaurės Europą ir Rusiją, tad rašytojams ir jų skaitytojams reikėjo naujų kultūrinių žinių.

Nauja poetų karta atitolo nuo neoromantikų ir modernistų: su idėjiniu lyderiu S. K. Neumannu priešakyje poetai savo eilėraščiuose koncentravosi į konkrečią realybę, be patoso ar painios simbolikos. Nemažai to laiko poetų (*Karel Toman, Fráňa Šrámek, Viktor Dyk, František Gellner, Petr Bezruč*) šliejosi prie anarchistų ir moterų judėjimų, nors ši įtaka per pirmąjį dešimtmetį tolydžio silpnėjo. Būtent šiuo laikotarpiu visa jėga atsiskleidė modernistų kartos prozininkai, bet juos veikusios skirtingos stilistinės srovės buvo akivaizdžios jų kūriniuose – natūralizmas (*A. M. Tilschová*); impresionizmas (*Šrámek, Gellner, Jiří Mahen, Jan Opolský, Rudolf Těsnohlídek*); Vienos secesijos stilius (*Růžena Svobodová, Jiří Karásek ze Lvovic*).

Po pirmojo maištingo dešimtmečio dalis poetų (*Toman, Neumann, Šrámek*) savo kūriniuose atsigręžė į gamtą ir gyvenimą. Antrajame dešimtmetyje į čekų literatūros lauką vėl grįžo katalikų autoriai (*Josef Florian, Jakub Deml, Jaroslav Durych, Josef Váchal*) ir pasirodė pirmieji avangardistai, siekiantys aprašyti sparčius visuomenės pokyčius ir modernizaciją. Pirmasis avangardo stilius buvo neoklasicizmas, kuris netrukus užleido vietą kubizmui, futurizmui ir sekuliarizmui / politiniam aktyvizmui (*S. K. Neumannas, jaunieji broliai Čapekai*).

Pirmojo pasaulinio karo metu per besiformuojančią naująją čekų kultūrą nuvilnijo Austrijos-Vengrijos valdžios vykdomų represijų banga, buvo taikoma griežta cenzūra, rašytojai, kurie reiškė neigiamą nuomonę apie Habsburgų dinastiją, būdavo apkaltinami valstybės išdavimu (pvz., *Viktoras Dykas*), taigi autoriai, negalėdami rašyti apie to meto problemas, atsigręžė į didžią praeitį, grįžo prie senųjų čekų tradicijų ir istorijos – husitų ir nacionalinio atgimimo laikų. Karas sukėlė ir vertybių krizę, dingo tikėjimas

Viktoras Dykas, čekų poetas, dramaturgas ir rašytojas

progresu, imta abejoti religija ir tikėjimu. Visa tai iššliejo ekspresionistų (*Ladislav Klíma, Jakub Deml, Richard Weiner*) ir sekuliaristų (*Josef Čapek, Karel Čapek*) kūrinuose, atsispindėjo visuotinėse žmonių brolijos idėjose (*Ivan Olbracht, Karel Matěj Čapek Chod, F. X. Šalda*).

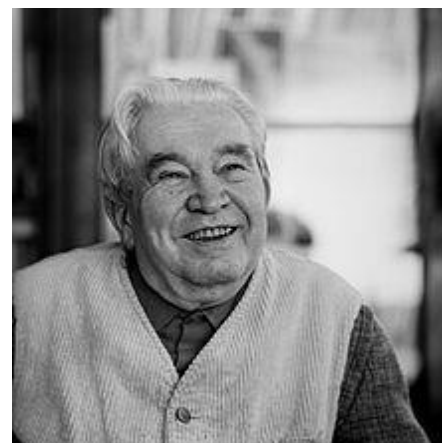
Tarpukariu, kuris sutapo su Pirmąja Respublika, čekų literatūra pasiekė pirmą iš savo apogėjų – kartu su nauja valstybe atsirado mąstymo, religijos ir filosofijos įvairovė, paskatinusi literatūros ir kultūros suklestėjimą. Pirmoji svarbi tarpukario tema buvo karas – jo nežmoniškumas, smurtas ir teroras, tačiau kartu ir didvyriški čekų legiono veiksmai (*Rudolf Medek, Josef Kopta, František Langer, Jaroslav Hašek*). Jaroslavo Hašeko karą išjuokiantis satyrinis romanas *Šauniojo kareivio Šveiko nuotykių* yra į daugiausiai kalbų išverstas čekų literatūros kūrinys (2013 m. – į 58 kalbas).

Poetai vėl grįžta prie avangardo: galima išskirti sentimentaliją, vadinamąją širdies poeziją (ankstyvoji *Jiří Wolker, Zdeněk Kalista* kūryba) ir naivizmą (*Josef Čapek, Karel Čapek, Josef Hora, Jaroslav Seifert, S. K. Neumann*). Tačiau netrukus avangardistai skyla į radikalius proletarinius socialistinius ir komunistinius autorius (*Wolker, Neumann, Karel Teige, Antonín Matěj Píša, Hora, Jindřich Hořejší*), katalikus (*Durych, Deml*) ir centristus (broliai *Čapekai, Dyk, Fischer, Šrámek, Langer, Jan Herben*). Išskirtinai čekišką literatūros stilių – *poetism* – kūrė sambūrio *Devětsil* (*Devynios jėgos*; tiesa, čekiškai žodis „devětsil“ reiškia ir augalo – šaukščio – pavadinimą, sambūris ir pavadintas turint galvoje šį ypatingą augalą) nariai (*Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert, Konstantin Biebl, Karel Teige*). Jie teigė, kad poezija turėtų persmelkti pasaulį, ji neatsiejama nuo kasdienio gyvenimo ir kiekvienas esąs poetas. *Poetismus* turėjo tapti ne tik literatūros žanru, bet būdu optimistiškai žvelgti į pasaulį, atkreipti dėmesį į dabartį ir laimingas akimirkas. Tarpukario proza dar labiau atsiribojo nuo tradicinės, praėjusio amžiaus prozos su vienintele pasakojimo perspektyva. Naujiems kūriniais būdingos įvairios pasakojimo perspektyvos, subjektyvumas ir fragmentuotas, nutrūkstantis pasakojimas. Ryškiausios prozos kryptys: utopinė ir fantastinė literatūra (*Jan Weiss, Karel Čapek, Eduard Bass, Jiří Haussmann*), taip pat dokumentinės prozos žanrai, kuriais buvo siekiama nutapyti kuo tikslesnį pasaulio vaizdą (*Karel Čapek, Egon Erwin, Kisch, Jiří Weil, Rudolf Těsnohlídek, Eduard Bass, Jaromír John, Karel Poláček*); lyriška, vaizdingoji proza, gimininga to meto jausmingajai poezijai (*Karel Konrád, Jaroslav Jan Paulík, Vladislav Vančura*); ir į katalikybę orientuota proza (*Jaroslav Durych, Jan Čep, Jakub Deml*). Drama stilistiškai vystėsi taip pat, kaip poezija ir proza – nuo ekspresionistinio link realistinio, politinio teatro (*František Langer, Karel Čapek*). Kartu su avangardo poezija klestėjo ir avangardo teatras, naikinęs barjerus tarp aktorių ir žiūrovų, griovęs teatro kūrinio vienybės iliuziją (teatras *Osvobozené divadlo* (*Laisvas teatras*)), aktoriai, pjesių kūrėjai *Jiří Voskovec, Jan Werich*).

Po svaigaus trečiojo dešimtmečio optimizmo ketvirtasis dešimtmetis smogė ekonomikos krize, o ši savu ruožtu sukėlė politinę krizę. Radikalizavosi tiek kairiosios (komunistinės), tiek dešinėsios (antivokiškos ir fašistinės) partijos, keldamos grėsmę demokratijos stabilumui. Tai paskatino to meto autorius susitelkti į visuomeninius klausimus ir dvasingumą; sustiprėjo katalikybės įtaka (*Kalista, Karel Schulz, Halas, Vančura, Durych*). Pokyčiai pirmiausia išryškėjo poezijoje: naujieji poetai (*Bohuslav Reynek, Vilém Závada, František Halas, Vladimír Holan, Jan Zahradníček*), iš pradžių kūrė *Poetismus* stiliaus poeziją, ėmė rašyti daug tamsesnę, mirties ir baimės vaizdų persmelktą lyriką. Vyresni avangardistai (*Teige, Nezval*) taip pat nususuko nuo poetizmo ir krypo link surrealizmo, o trečioji grupė (*Hora, Seifert, František Hrubín*) – pasirinko lyrizmą, tylią, prisiminimų kupiną poeziją. Proza po realistinės žurnalistikos metų pasuko link epinių ir egzistencinių romanų, subjektyvios pasakojimo perspektyvos. Sukurta folkloro įkvėptų baladžių (*Josef Čapek, Karel Čapek, Vančura, Ivan Olbracht*), socialinės tematikos romanų (*Olbracht, Vančura, Poláček, Marie Majerová, Marie Pujmanová*) ir psichologinių romanų (*Jarmila Glazarová, Egon Hostovský, Jaroslav Havlíček*). Šiuo laikotarpiu Karel Čapekas parašė savo

Karelo Čapeko pjesėje R.U.R. (Rosumo universalūs robotai) pirmą kartą pasauliui buvo pristatytas žodis „robotas“.

Jaroslav Seifertas, vienintelis čekų rašytojas, apdovanotas Nobelio literatūros premija

politiškiausias (ir žinomiausias) pjeses, kaip atsaką į fašistinių diktatorių iškilimą. Po 1938 m. Miuncheno susitarimo literatūra vėl atspindėjo tuometines politines realijas, propagavo nacionalinį solidarumą, kvietė grįžti į praeitį.

Vokietijos protektoratas ir Antrasis pasaulinis karas turėjo didelį poveikį čekų literatūrai – daug tarpukario kartos autorių neišgyveno arba buvo priversti palikti šalį. 1938–1940 m. visuomenė vis dar buvo gana laisva, tačiau 1941 m. dauguma nepriklausomų laikraščių, žurnalų ir leidyklų buvo uždaryti, o rašytojai nutildyti. Nuo Antrojo pasaulinio karo čekų literatūra šakojasi trimis kryptimis, kurios išliko iki 1989 m. – šalies viduje publikuojama literatūra, nelegali literatūra šalies viduje ir išeivijos literatūra. Dėl karo visos literatūros formos dar labiau gręžėsi link tradicijos ir istorijos. Poezija tapo santūresnė, daugiau dėmesio buvo skiriama kalbai kaip tautinės tapatybės išraiškai (*Hora, Halas, Seifert, Nezval*), dvasingumui ir religinėms vertybėms (*Hrubín, Závada, Zahradníček, Holan*). Panašiai nutiko ir prozoje: nustota eksperimentuoti kūryboje, kas buvo itin mėgstama tarpukariu, bet socialiniai ir psichologiniai romanai išliko (*Václav Řezáč, Vladimír Neff, Miloš Václav Kratochvíl*). Atgimsta istorinio romano žanras: prisidengiant istorija rašoma apie tuometines aktualijas (*Kratochvíl, Vančura, Durych, Schulz*). Dalis prozininkų įkvėpimo sėmėsi iš liaudies pasakų ir liaudies kultūros (*Josef Štefan Kubín, Jan Drda, Vančura, Jaromír John, Zdeněk Jirotka*). Autorius, kurie debiutavo karo metu ar netrukus po jo (*Jiří Orten, „Grupė 42“*), siejo skaudį karo patirtis: visi jų kūriniai turi tragiškumo ir egzistencializmo bruožų, dėmesio centre – vienišas žmogus.

Čekų pokario literatūra yra glaudžiai susijusi su tuometinės Čekoslovakijos politine santvarka. Į valdžią atėjus komunistams, literatūra tapo prieglobsčiu laisvės ir demokratijos idėjoms, o kūriniai ir jų autoriai buvo vertinami ne tik už literatūrinius nuopelnus, bet ir už priešinimąsi komunistų režimui. Tad pokario literatūra sulaukė didelio visuomenės dėmesio, nepaisant dažnai kylančio pavojaus ją rašantiems ir ją skaitantiems. Pirmuosius trejus metus po karo pabaigos (1945–1948) literatūra dar buvo kiek laisvesnė, bet vis labiau įsigalintys kraštutiniai komunistai pamažu nutildė pirmiausia katalikiškus autorius (*Deml, Durych, Čep, Zahradníček*), vėliau iš viešo gyvenimo išstūmė ir nuosaikiuosius komunistus.

1948-ieji atnešė didelę pergalę komunistams, o kartu ir pabaigą pilietinėms laisvėms – bet kokia literatūra, nepriimtina oficialiajai doktrinai, buvo uždrausta, o autoriai persekiojami. Oficialiu literatūros stiliumi tapo socialistinis realizmas, bet kokios avangardo apraiškos buvo slopinamos. Daug autorių emigravo į Vokietiją, JAV, Vatikaną. Dauguma likusiųjų pasirinko rašyti slapta, jų kūryba nebuvo publikuojama (siurrealistai *Zbyněk Havlíček, Karel Hynek; Holan, Zahradníček, Jiří Kolář, Josef Jedlička, Jan Hanč, Jiřina Hauková, Josef Škvorecký, Egon Bondy, Jan Zábřana, Bohumil Hrabal*). Daugelio jų kūriniai išleisti tik 1960–2000 m.

Griežta cenzūra ėmė atleisti gniaužtus tik šeštojo dešimtmečio pabaigoje, todėl kai kurie poetai (*Hrubín, Oldřich Mikulášek, Jan Skácel*) vėl galėjo leisti savo kūrinius. Apie žurnalą *Květen (Gegužė)* susibūrusi literatų grupė (*Miroslav Holub, Karel Šiktanc, Jiří Šotola*) siekė ištrūkti iš socialistinio realizmo pančių. Didžiąją šio laikotarpio dalį proza atsiliko nuo poezijos, išskyrus rašytojus Edvarą Valentą ir Josefą Škvorecký. Vėl išpopuliarėjo trumpesni kūriniai, apsakymai.

Septintąjį dešimtmetį Komunistų partija pasuko reformų keliu, prasidėjo literatūros liberalizavimas, augo rašytojų prestižas. Nuo 1964-ųjų literatūra tapo įvairesnė, kuriama ne tik oficialiai aprobuotu stiliumi. Poezijoje išpopuliarėjo intymus lyrizmas (*Vladimír Holan*), taip pat epinė poezija (*Karel Šiktanc, Hrubín*) ir menininkų sambūrio *Skupina 42 (Grupė 42)* realizmas. Prozininkai atsisakė polemikos apie socializmą, vietoj to rašė apie asmeninę ir pilietinę moralę (*Jan Trefulka, Milan Kundera, Ivan Klíma, Pavel Kohout*), apie karą ir okupaciją (*Jiří Weil, Arnošt Lustig*), ypač apie žydų likimą. Garsiausias to meto autorius buvo Bohumilas Hrabalas (*Bohumil Hrabal*); jo kūryboje gausu šnekamosios kalbos ir netradicinių pasakojimo formų, nepaisoma oficialios moralės rėmų. Dešimtmečio pabaigoje pasirodė nusivylimo ir skepticizmo persmelkti romanai, juose rašoma apie žmogaus poreikį atrasti savo vietą pasaulyje ir istorijoje (*Vaculík, M. Kundera, Hrubín*), taip pat modernūs istoriniai romanai (*Oldřich Daněk, Jiří Šotola, Vladimír Körner, Ota Filip*). Septintajame dešimtmetyje debiutavo ir nauja rašytojų karta, užaugusi prie varžančio stalinizmo ir todėl neturėjusi utopinių idealų – savo kūriniais jie nesiekė pakeisti pasaulio, bet ieškojo būdų, kaip jame išgyventi: jie rašė apie autentiškumą, atsakomybę, – ir moralinę, ir literatūrinę. Paminėtini poetai: *Jiří Gruša, Josef Hanzlíkas, Antonín Brousek, Jiří Kuběna*, dramaturgai: *Ivan Vyskočil, Jiří Šlitr, Vaclav Havel, Milan Uhde, Josef Topol*. Reformų dešimtmečio pabaigoje grįžtama prie eksperimentavimo kūryboje: siurrealizmo (*Milan Nápravník, Vratislav Effenberger*), nonsenso poezijos (*Emanuel Frynta*), eksperimentinės poezijos (*Josef Hiršal, Bohumila Grögerová, Emil Juliš*), abstrakčios ir dada stiliaus poezijos (*Ladislav Novák*), šiurkščios realistiškos prozos (*Jan Hanč, Vladimír Páral*) ir įmantrios, simbolių

kupinos fantastikos (*Věra Linhartová*). Literatūrinės laisvės ir eksperimentų era, pasiekusi aukščiausią tašką per Prahos pavasarį 1968-aisiais, tų pačių metų vasarą staiga baigėsi, į Čekoslovakiją įsiveržus sovietams ir prasidėjus „normalizacijos“ procesui.

Vadinamasis normalizacijos laikotarpis atkurta griežta šeštojo dešimtmečio cenzūra, uždrausta leisti beveik visus literatūrinius žurnalus ir laikraščius, nutildyti valdžios diktatui nepaklusę autoriai. Labiau nei bet kada anksčiau literatūra skilo į legalios, nelegalios ir tremties literatūros atšakas. Daug autorių pabėgo į JAV ir Kanadą (*Josef Škvorecký*), Vokietiją (*Peroutka*), Austriją (*Kohout*), Prancūziją (*M. Kundera*), bet apskritai jiems sekėsi ne ką geriau nei rašytojams, likusiems Čekoslovakijoje, labiausiai dėl to, jog užsienyje nebuvo kam jų kūrinių skaityti. Jų kūriniai tapo žinomesni tik per vertimus. Dalis eksperimentuojančių rašytojų, avangardistų leido knygas kaip „oficialūs“ autoriai, bet jų kūrinių kokybė iš esmės suprastėjo, jie taikstėsi su oficialia dogma, nors, lyginant su šeštuoju dešimtmečiu, normalizacijos laikotarpio literatūra nebuvo tokia šabloniška ir negyva. Ant ribos tarp oficialios ir neoficialios literatūros atsidūrė istorinių romanų autoriai (*Korner, Karel Michal*), taip pat rašytojai Bohumilas Hrabalas bei Ota Pavelas. Tokie autoriai kaip J. Seifertas, O. Mikulášekas ir J. Skácelas buvo uždrausti, jų kūrinius spausdino *samizdatas*, mažos slaptos leidyklos, rankiniu būdu leidusios daugelio pogrindžio (nelegalių) autorių kūrinius. Didžiausiais tiražais samizdatu kūrinius leido rašytojai *Ludvíkas Vačulíkas, Janas Vladislavas, Václavas Havelas, Janas Lopatka*. Daugelis šių nelegalių autorių pasirašė Čekoslovakijos disidentų aktą *Chartiją 77* ir už tai buvo įkalinti. Samizdato literatūra ir vėl grįžo prie katalikybės, memuarų ir dienoraščių (*Vaculík*). Atsiminimai ir istorija taip pat buvo svarbūs samizdato literatūros motyvai (*Karel Šiktanc, Jiřina Hauková*), kaip ir negailestingai sąžiningi, faktiniai kasdienio gyvenimo liudijimai (*Ivan Martin Jirous*). Devintojo dešimtmečio naujieji literatai pasižymėjo poreikiu maištauti, veikti už visuomenės normų ribų – įkvėpimo jie sėmėsi iš karo kartos kūrėjų (sambūris *Skupina 42 – Grupė 42*), jų kūriniams būdingas žiaurumas, agresyvumas ir vulgarumas (*Jáchym Topol, Petr Placák, Zuzana Brabcová*). Visą literatūros lauką taip pat veikė ir postmodernizmas (*Jiří Kratochvíl, Daniela Hodrová*).

Komunistinės santvarkos žlugimas 1989-aisiais buvo naujas riboženklis čekų literatūroje – grįžo įvairovė ir laisvė. Pirmą kartą buvo išleisti nelegalių ar tremtyje gyvenusių autorių (*Jan Křesadlo, Ivan Blatný*) kūriniai, parašyti komunistinio režimo laikais, daugelis jų grįžo į viešąjį gyvenimą. Nors kai kurie kritikai pasakytų, kad šiuolaikinė čekų literatūra (nuo 1989 m.), lyginant su čekų kinematografija, yra santykinai nuvertinta, tokie rašytojai, kaip Petras Šabachas, Ivanas Martinas Jirousas, Jáchymas Topolis, Milošas Urbanas, Patrikas Ouředník, Petra Hůlová, Michalas Viewegh ir Kateřina Tučková visuomenėje vaidina svarbų vaidmenį, jų knygos gerai perkamos. Šiuolaikinė čekų poezija gali pasigirti Europos lygio poetu – Petru Borkovecu.

Šiuolaikiniai čekų rašytojai

- Michal Ajvaz
- Jan Balabán
- Josef Formánek
- Ivan Martin Jirous
- Jiří Hájíček
- Emil Hakl
- Petra Hůlová
- Milan Kundera
- Patrik Ouředník
- Sylvie Richterová
- Jaroslav Rudiš
- Pavel Řezníček
- Petr Stančík
- Michal Šanda
- Jáchym Topol
- Miloš Urban
- Jaroslav Velinský
- Michal Viewegh

- Radka Denemarková
- Jaroslav Čejka

Čekijos literatūros premijos

- [Jaroslav Seifert Prize](#)
- [Jiří Orten Award](#)
- [Magnesia Litera Prize](#)

Susijusi informacija

- [Otto's encyclopedia](#)
- [Libri Prohibiti](#)
- [Czech science fiction and fantasy](#)

Išnašos

1. [^](#) Jindřich Chaloupecký: *Expresionisté. Richard Weiner, Jakub Deml, Ladislav Klíma, Podivný Hašek*. 1. Auflage. Torst, Praha 1992, [ISBN 80-85639-00-9](#).
2. [^](#) [Slovník české literatury po roce 1945 – Jaroslav ČEJKA](#)

Literatūra

- *Česká literatura od počátků k dnešku*, by Jiří Holý, Jaroslava Janáčková, Jan Lehár, Alexandr Stich (Nakladatelství Lidové noviny, 2004) [ISBN 80-7106-308-8](#)
- Holý, Jiří, *Writers Under Siege: Czech Literature since 1945*. Sussex Academic Press, 2007 [\[1\]](#)
- Weiskopf, Franz Carl. *Hundred towers: a Czechoslovak anthology of creative writing*. New York : L.B. Fischer, 1945.

Nuorodos

- [\[2\]](#)
- [\[3\]](#)
- [Czech and Slovak Literature Resources at Oxford](#)
- [Czech Literature since the 1980s](#)
- [Brief history with a few capsule portraits](#)
- [Overview from Encyclopædia Britannica](#)
- [Potápěč – Czech and Slovak Literature Resources](#)
- [Lecture about changes after the fall of communism](#)
- [Article about current state of Czech culture and Western mis-perceptions of it](#)
- [Columbia Encyclopedia - very brief history](#)
- [Catholic Encyclopedia - brief early history till 1800](#)
- [The history of Czech literature](#)
- [Czech Literature Now](#)
- [The Cafe Irreal: Czech authors](#)
- [Czech literature portal](#)